

ZƏRİFƏ AVİLOVA
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
ZƏRİFƏ MƏMMƏDOVA
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Tibb Universiteti
Səməd Vurğun küçəsi
zarifa@mail.ru

İSLAMDA ELM, BİLİK, ƏXLAQ VƏ MƏNƏVİYYAT

Dinin əsas məqsədi əxlaqdır
M.F.Axundov

Xülasə

“Əxlaq” və “mənəviyyat”, demək olar ki, bir-birinə yaxın mənalı sözlərdir, sinonimdir. Əxlaq - ərəb sözüdür, lüğəti mənası insanın mənəvi keyfiyyətini, əhvali-ruhiyyəsini müəyyən edən etik normalardır.

Əxlaq eyni zamanda ictimai şüur formalarından biridir, ictimai həyatın bütün sahələrində məişət, ailə, əmək, elm, siyasət və s. sahələrdə insanların davranışını tənzim edən etik normalardır, Deməli, əxlaq insanların öz davranışlarında rəhbər tutduqları prinsip, norma və qaydalardır, və onların həyatda bir-birinə - ailəyə, əmək kollektivinə, millətə, bütövlükdə cəmiyyətə olan münasibətinin ifadəsidir.

Mənəviyyat da ərəb sözüdür, insanın mənəvi keyfiyyətləri, normaları, yüksək əxlaqı deməkdir.

Bu bir danılmaz faktdır ki, dünyanı yaradan o, tək olan bir Allahdır. Mənəviyyat (əxlaq) isə Allah tərəfindən insana bəxş edilən əzəli xüsusiyyətlərdəndir. Xəliq bizi insan təbiətinə xas olan bəzi cəhətləri qəbul etməyə, bəzilərini isə rədd etməyə sövq edir. Müxtəlif adamların mənəviyyat cəhətdən bir-birindən fərqlənmələrinə baxmayaraq, insanlar bütün dövrlərdə onlara xas olan bəzi cəhətləri müsbət, bəzi cəhətləri isə mənfi qiymətləndiriblər. Bu da danılmaz bir faktdır ki, bəşər tarixinin bütün mərhələlərində doğruluq, sədaqət, ədalət, əhdə vəfa və bu kimi əxlaqi keyfiyyətlər mədh olunub. İnsanlar lap qədim zamanlardan yalanı, namərdliyi, satqınlığı pisləmişlər. Bir sözlə, yalnız səmimi, sözlərinə sadıq adamlar həmişə bəşəriyyətin dayağı hesab edilmişlər. Məlum olur ki, mənəvi-əxlaqi həqiqətlər dəyişməzdir və bəşəridir. Xeyir, şər anlayışları insanlara əzəldən məlumdur.

Allah insana bu hissləri anadangəlmə bəxş edib. Buna görə də Qurani Kərimdə xeyir, “məlum”, şər isə “naməlum” adlandırılır. Bu o deməkdir ki, “məlum” insanların bildikləri və arzuladıqları bir şeydir Bundan fərqli olaraq, “naməlum” insanlar tərəfindən rədd edilir, onlara nifrətlə yanaşılır.

Allaha və Qiyamət Gününə sidq ürəkdən inam sayəsində İslam adamların qəlbində halal zəhmətə qatlaşmağa vadar edən bir qüvvə yarada bilir.

İslam əxlaqı hamını xeyirxahlığa, yaxşı işlər görməyə və insanların nifrətinə səbəb olan, onlar tərəfindən rədd edilən pis işlərdən əl çəkməyə dəvət edir.

İslam yer üzünün bütün millətlərini buna çağırır. Bu dəvəti qəbul edənləri İslam öz bayrağı altında birləşdirib, müsəlman cəmiyyəti yaradıb. Bu cəmiyyətin yaranmasında məqsəd insanların birgə gücünü, imkanlarını yaxşılığa yönəltmək, xeyirxahlığı mühafizə edib, onu yaymaq, eyni zamanda, hər hansı bir pis əməlin qarşısını almaqdır.

Açar sözlər: Allah Qurani-Kərim, ictimai şüur, davranış, cəmiyyət, mənəviyyat, bəşər tarixi

“Əxlaq” və “mənəviyyat”, demək olar ki, bir-birinə yaxın mənalı sözlərdir, sinonimdir. Əxlaq - ərəb sözüdür, lüğəti mənası insanın mənəvi keyfiyyətini, əhvali-ruhiyyəsini müəyyən edən etik normalardır. Məsələn: Nizaminin nəzmə çəkdiyi siyasətnaməsi bir əxlaq dərslidir (M.S.Ordubadi)

Əxlaq eyni zamanda ictimai şüur formalarından biridir, ictimai həyatın bütün sahələrində məişət, ailə, əmək, elm, siyasət və s. sahələrdə insanların davranışını tənzim edən etik normalardır, Deməli, əxlaq insanların öz davranışlarında rəhbər tutduqları prinsip, norma və qaydalardır, və onların həyatda bir-birinə - ailəyə, əmək kollektivinə, millətə, bütövlükdə cəmiyyətə olan münasibətinin ifadəsidir. Əxlaqın ilk rüşeymləri ibtidai icma quruluşunda yaranmışdır. Sonralar əxlaq fəlsəfi bilik sahəsində etikanın predmetinə çevrilmişdir.

Mənəviyyat da ərəb sözüdür, insanın mənəvi keyfiyyətləri, normaları, yüksək əxlaqı deməkdir. Məsələn:

... O kəslər ki, müəllimlik kimi şərəfli bir xidməti tərk edib, qeyri peşə dalisinca gediblər, mənəviyyat cəhətcə öz əhdü – peymanlarını şikəst ediblər... (F.Köçərli).

İndi isə İslam dinində əxlaq və mənəviyyatın necə təhlil edilməsi və yaxud necə yer tutması haqqında fikirlərimizi izah edək.

Bu bir danılmaz faktdır ki, dünyanı yaradan o, tək olan bir Allahdır. Mənəviyyat (əxlaq) isə Allah tərəfindən insana bəxş edilən əzəli xüsusiyyətlərdəndir. Xaliq bizi insan təbiətinə xas olan bəzi cəhətləri qəbul etməyə, bəzilərini isə rədd etməyə sövq edir. Müxtəlif adamların mənəviyyat cəhətdən bir-birindən fərqlənmələrinə baxmayaraq, insanlar bütün dövrlərdə onlara xas olan bəzi cəhətləri müsbət, bəzi cəhətləri isə mənfi qiymətləndiriblər. Bu da danılmaz bir faktdır ki, bəşər tarixinin bütün mərhələlərində doğruluq, sədaqət, ədalət, əhdə vəfa və bu kimi əxlaqi keyfiyyətlər mədh olunub. İnsanlar lap qədim zamanlardan yalanı, namərdliyi, satqınlığı pisləmişlər. Bir sözlə, yalnız səmimi, sözlərinə sadıq adamlar həmişə bəşəriyyətin da-

yağı hesab edilmişlər. Məlum olur ki, mənəvi-əxlaqi həqiqətlər dəyişməzdir və bəşəridir. Xeyir, şər anlayışları insanlara əzəldən məlumdur.

Allah insana bu hissləri anadangəlmə bəxş edib. Buna görə də Qurani Kərimdə xeyir, “məlum”, şər isə “naməlum” adlandırılır. Bu o deməkdir ki, “məlum” insanların bildikləri və arzuladıqları bir şeydir. Bundan fərqli olaraq, “naməlum” insanlar tərəfindən rədd edilir, onlara nifrətlə yanaşılır.

İslam elə bir bilik mənbəyidir ki, hər bir şəxs onun sayəsində insan mənəviyyəti üçün ən vacib olan təmkinlilik, mətinlik, ədalətlik, səxavətlik kimi yüksək keyfiyyətləri özündə əxz edir.

İslam mənəviyyəti çərçivəsində Allah xofu elə bir təsir qüvvəsinə çevrilir ki, bütün kənar təsirlərdən azad edir, əxlaq normalarına uyğun yaşamağa vadar edir (1, 3-20).

Allaha və Qiyamət Gününə sidq ürəkdən inam sayəsində İslam adamların qəlbində halal zəhmətə qatlaşmağa vadar edən bir qüvvə yarada bilir.

İslam hər hansı bir naməlum mənəviyyət və ya əxlaq təbliğ etmir. İslam hər hansı bir əxlaq qaydasını həyata uyğunlaşdıraraq, bu qaydanı harada və necə həyata keçirməyi öyrədir.

İslam əxlaqı hamını xeyirxahlığa, yaxşı işlər görməyə və insanların nifrətinə səbəb olan, onlar tərəfindən rədd edilən pis işlərdən əl çəkməyə dəvət edir.

İslam yer üzünün bütün millətlərini buna çağırır. Bu dəvəti qəbul edənləri İslam öz bayrağı altında birləşdirib, müsəlman cəmiyyəti yaradıb. Bu cəmiyyətin yaradılmasında məqsəd insanların birgə gücünü, imkanlarını yaxşılığa yönəltmək, xeyirxahlığı mühafizə edib, onu yaymaq, eyni zamanda, hər hansı bir pis əməlin qarşısını almaqdır (2 səh 3-37).

İndi isə dediklərimizi əsaslandırmaq üçün “Qurani-Kərim”dən, hədislərdən və başqa mənbələrdən seçdiyimiz nümunələrə nəzər salaq:

Biz yeri, göyü və onlar arasında nə varsa, hamısını əyləncə üçün yaratmadıq, onları biz hikmətlə yaratdıq.

Birinin suyu çox şirin, digərininki isə olduqca şor olan iki dənizi qovuşduran, aralarına keçilməz pərdə-sədd qoyan Odur – Allahdır.

“Qurani-

Kərim”dən

Allahı sevmək Allahın əmrinə əməl etməkdir. “İncil”dən

Oyat bizi, ey Yaradan, sən inləyəm,

Ya bilmərrə yatırt bizi,

Ya bilmərrə oyat bizi,

Ya yenidən yarat bizi. (M.Araz)

Kainatdakı ən kiçik zərrədə də Allahın varlığını görə bilərik. Bizim varlığımız da onun sayəsindədir. (İbn Sina)

Hətta yarpaqlar arasında oxuyan bir quşcıqaz da Tanrının varlığını sübut edir və özünəməxsus bir şəkildə Ona ibadət edir. (Viktor Hüqo)

Din Tanrının buyurduqlarını həyata keçirmək üçün bir vasitədir. (*İ.Kant*)
Qılıncla canı bədənə ayırmaq olar, amma imanı beyindən silmək olmaz.

(*İ.Kant*)

İnsanda ən müqəddəs hiss imandır. (*F.Hart*)

Əbədi möcüzə:

İlahi sifətlərin bu aləmdə üç təcəlligahı – zahir olan, görünən tərəfi vardır:

Quran, Kainat və İnsan.

Quran ilahi sifətlərin kəlmadakı, **kainat** isə feldəki təzahürüdür. Digər bir ifadə ilə Qurani-Kərim kəlam şəklinə bürünmüş bir kainat deməkdir. **İnsan** isə kainatın özü və xülasəsi mahiyyətindədir.

Qurani-Kərim qiyamətə qədər davam edəcək inkişaf səviyyəsini, həqiqətləri, sirr və hikmətləri özündə əhatə edir. Bu baxımdan bəlağəti və digər bütün xüsusiyyətləri ilə bir bənzərinin gətirilməsi bəşər gücünün fəvqündə misilsiz bir möcüzədir.

Özünü ilahi pəncərədən seyr etmək istəyən bir insan Quranı qəlb gözü ilə və təqva dərinliyi ilə oxumağa oxumağa səy göstərməlidir. Çünki yaradılış hikmətini idrak edib insanlıq, şərəf və heysiyyətinə layiq bir həyat yaşamaq ancaq Quranın bəyanlarına tabe olmaqla mümkündür.

Peyğəmbərimiz (s.ə.s) cahil və ümumi bir cəmiyyətdə dünyaya gəldi. Fəqət ilahi tərbiyə altında yetişib **Qurani-Kərimin** canlı bir təfsiri olaraq yaşadı. Bir qan gölü halına gəlmiş olan bədavilik çöllərini bunun sayəsində fəzilətlər mədəniyyətinə çevirdi. Nəfsani – şəhvəti hislərə, ehtirasa aid olan bataqlıqları üxrəvi – axirətə mənsub olan həyəcanlarla bir mənə gülüstanına çevirdi. Ümmətinə ən uca əxlaqı təlim etdi. Verdiyi hikmət və həqiqət dərsləri ilə insanlığa göndərilmiş məqsədilə də bütün varlıq aləminə rəhmət oldu...

“Biz Qurandan möminlər üçün şəfa və mərhəmət olan ayələr nazil edirik. O, zalımların (kafirlərin) ancaq ziyanını artırır” (İsra, 82).

“Bu, (Allah tərəfindən nazil edilməsinə, haqdan gəlməsinə) heç bir şəkk-şübhə olmayan, müttəqilərə (Allahdan qorxanlara, pis əməllərdən çəkinənlərə) doğru yol göstərən Kitabdır” (Bəqərə, 2).

Mərhəmət təsəllisi

Qurani-Kərim Rəbbimizin axırxaman insanına ən böyük hədiyyəsidir. İlahi imtahanlarla dolu cahan məktəbinin dərs kitabıdır. Haqq dərgahından insanlığa son mesaj və son çağırışıdır...

Allah-Təala bizlərə Qurani-Kərimi yaradılış məqsədimizi idrak etməmiz, insanlıq şərəfi və heysiyyətinə görə yaşamağımız, zəvilətdə zirvələcməyimiz, kainatdakı ilahi qüdrət və əzəmət təcəllilərinə aşina ola bilməyimiz və nəhayət, iki cahan səadətinə qovuşmağımız üçün bəxş etdi. Yəni Qurani-Kərim Allah-Təalanın biz qullarına bəxş etdiyi nemət, şərəf və izzətin ən alisidir(3 səh 3-8).

Ayeyi-kərimədə buyurulur:

“(Ey insanlar!) Sizə Rəbbimizdən bir öyüd nəsihət, ürəklərdə olana (cəhalətə, şək-k-şübhəyə, nifaqa) bir şəfa, möminlərə hidayət və mərhəmət (Quran) gəlmişdir!” (Yunus, 57).

İlahi fərman

-Qurani-Kərim bütün insanlığa göndərilən ilahi hidayət və səadət məktubudur.

1. O, ruha hüsur verən sonsuz feyz mənbəyidir.
2. O, qiyamətə qədər davam edəcək bəyan möcüzəsidir.
3. Yenə o, ölüm ürpətisini sonsuz bir vüslət həyəcanına çevirən bənzərsiz ilahi fərmandır.

Hər hərfi min möcüzə

Quran muradi-ilahini ifadə edir. Onun hər hərfində min bir möcüzə cizlidir. Kim Qurana dahya yaxındırsa, Allaha daha yaxındır. Allaha yaxın olan da Quranın hikmətinə və sirlərinə nail olur, təfəkkürü dərinləşir, təqva üzrə yaşayır. Təqva üzrə yaşayana da Allah sətirlərdə olmayanı öyrədir. Ayeyi-kərimədə belə buyurulmuşdur:

“...Allahdan qorxun! Allah (ehtiyacınız olan şeyləri) sizə öyrədir...” (Bəqərə, 282).

Sirr və hikmət xəzinəsi

Qurani-Kərim təfəkkür dünyasının dərinliklərinə açılan möhtəşəm bir qapıdır. Yerin-göyün dilidir. Qanayan ruhlara şəfa, yorğun qəlblərə səfa bəxş edən ilahi sirr və hikmətlər xəzinəsidir.

Quran ilə məşğul olma bəxtiyarlığı

Rəsulullah bir gün məscidə girəndə halqa halında oturmuş iki qrupla qarşılaşdı. Qruplardan biri Qurani-Kərim oxuyur və Allah Təalaya dua edirdi. Digəri isə elm öyrənir və öyrədirdi. Bunu gören Nəbiyyə-Möhtərəm:

“Bunların hamısı xeyir üzrədirlər. Bunlar Qurani-Kərimi oxuyur və Allah-Təalaya dua edirlər. Allah istəsə, onlara (uistədiklərini) verər, istəsə verməz. Digərləri də eln öyrənib öyrədirlər. Mən ancaq da bir müəllim olaraq göndərildim” – deyə buyurdu və dərhal elmlə məşğul olanların yanında oturdu” (İbn Macə, Müqəddimə, 17).

Hər Ayə təfəkkürə dəvətdir

Bənzərsiz bir hidayət və səadət rəhbəri olan Qurani-Kərim ilk ayəsindən son ayəsinə qədər insanı davamlı təfəkkürə dəvət edərək yaradılışındakı hikmətləri, kainatdakı möcüzəvi nizamı və Qurani-Kərimin bir bəyan möcüzəsi olduğunu düşünmə-

sini istəyir. Yenə Qurani-Kərim “**Dərk etmirsinizmi, təfəkkür etməzsinizmi, ibrət almazsınızmi**” kimi ifadələrlə insanları xəbərdar edir. Xüsusilə, insanlıq heysiyyətinə layiq bir şəkildə yaşamaq, ruhən dərinlik qazanmaq istəyən hər kəs Qurani-Kərimin istiqamətləndirdiyi bu təfəkkür dünyasına girmək məcburiyyətindədir (4 səh 3-80).

Ən bərəkətli torpaq

İnsanın mənəvi quruluşuna qüdrət əli ilə səpilmiş qüdsi istedad toumları vardır ki, o toxumlar baharınm əlvan rənglərini və gözəlliklərini meydana çıxarmaq üçün iman və Quran feyzlərini gözləyər.

Zərrə qədər bir toxumun münbit bir torpaq vasitəsilə qocaman çinar ağacı halına gəlməsi necə böyük bir möhtəşəmlik sərgiləyirsə, insan oğlundakı təfəkkür və hissiyyatın Qurandan feyz alması nəticəsində çatıla biləcək qəlbi duyuş və həqiqətlər də o qədər, hətta daha da möhtəşəmdir.

İki mühüm əmanət

Allah Rəsulu buyurur:

“Sizə möhkəm yapıldığımız müddətcə məndən sonar zəlalətə düşməyəcəyiniz iki əhəmiyyətli əmanət qoyub gedirəm. Biri digərindən daha böyükdür. O da Allahın Kitabıdır. Quran səmadan yer üzünə uzadılmış sağlam bi rip kimidir. Digər əmanət ailəm, Əhlibeytimdir...” (Tirmizi, Mənaqib, 31/3788).

Resept Qurandadır

Allah-Təala insan oğlunun insanlıq şərəf və heysiyyətinə layiq yaşamasının reseptini təşkil edən Qurani-Kərimdə bəyan etmişdir. Beləliklə:

1. İnsan oğlunu cənginə alan nəfsani və şəhvani ehtirasların dərmanı Qurandadır.
2. İnsanı heyvanlardan daha aşağı səviyyəyə endirən iffətsizliyi çarəsi Qurandadır.
3. Ədalət hisslərinin zülmə çevrilməsinə mane olan həssas tarazlıq Qurandadır.

Nəticə olaraq, ən alt mərtəbələrədən ən üst mərtəbəyə qədər bütün insanlığın hər zaman və hər məkanda ehtiyaclarına ən yaxşı və düzgün cavablar yenə Qurandadır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. İslamiyyatda həyat tərzı Əbu -Əla -Əl-Maudsudi (səh 3-20)
2. Məhəmməd Peyğəmbər Kəlamlar Bakı Gənclik 1990. (səh 3-37)
3. 101 hədis (Həzrəti Məhəmməd Əlehissalmin söylədkiləri) Bakı Gənclik 1990. "Dan yeri".(səh 3-8)
4. İslam İşğında Şəfaqət İsmayılızı Bakı 2019. (səh 3-80)

Z.Avilova
Z.Mammadova

Science, Education, Activity And Culture In Islam

Sammary

“Ethics” and “morality” are words that are close to each other . Morality is an Arabic word, the meaning of the dictionary is the spiritual identity of the believer, the spiritual and the spiritual It is ethical rules that define love.

Social morality is more than consciousness, the whole sphere of social life They include love, family, labor, science, politics and so on. Ethics that regulate the behavior of human beings in their fields, with ethics and ethics The principles, and rules that govern the conduct of their place in life, and their lives, and to one another - family, work, community, nationality, and society It is the performance of the government.

Literature is also the Arabic word, the spiritual qualities of the faith, the charms, and the need to load, to call it.

This is a staggering fact: He is the only One who has the world around you. Spiritualism is one of the virtues of Allah's gift of virtue. Some of the humanities that are inherent in human health are supposed to be accepted, and some are rejected. pushes the meaning. Take a look at how different people are from the labor force. Some of the aspects that are inherent in them are positive, and some aspects are negative. This is also an indisputable fact that authenticity, fidelity, and ethics are common in all aspects of human history. The nation, the commitment to the covenant, and these great moral qualities are praised. Human beings have been worse than the old ones, and have condemned corruption. In a word, only good and healthy people are counting on the scale Learned. It is well known that the moral and spiritual rights are unchanged and dedicated. Well, evil concepts are known from the muscles of humanity.

These feelings have been given to the gift of Allah. That is why it is also known in the Peninsula as "the well-known" and the "evil". This is something that

"well-known" human beings know and dream about. Instead, "ignorant" people are rejected by them, and they are treated with hatred.

May Allah and the World Make a Difference in the Heart of Islamic People in Confidence in the Heart of Allah There is a force behind the promise of reconciliation.

Promoting the goodness of Islamic moral values, good work and the hatred of human beings who urges them to refrain from the evil deeds that they reject.

Islam calls all nations of the world to this day. Those who accept this time are united under the banner of Islam. rush. The purpose of this campaign is to promote better human rights and empowerment. To direct the mass, protect the goodness and spread it, as well as hurt, and do all the bad things Get the opposite of in.

З.Авилова
З Маммадова

Наука, образование, деятельность и культура в исламе

Резюме

«Мораль» и «духовность» – это почти синонимы, означающие слова, близкие друг к другу. Ахлаг (этика) – это арабское слово, смысл которого – этические нормы, определяющие нравственные качества и духовность человека.

Этика также является одной из форм общественного сознания во всех сферах общественной жизни, таких как домашнее хозяйство, семья, труд, наука, политика и так далее. Этика, которая управляет поведением людей в полевых условиях. Итак, моральные принципы - это принципы, нормы и правила, которыми руководствуются люди в их поведении, и они выражают их отношение друг к другу - семье, трудовому коллективу, нации и обществу в целом.

Меневийят (духовность) – это также арабское слово, которое означает моральные качества, нормы и высокие морали.

Это бесспорный факт, что тот, кто создал мир это Аллах. Мораль – это одно из присущих человеку качеств Бога. Люди заставляют нас принимать определенные аспекты человеческой природы, а некоторые – отвергать их. Несмотря на различия в моральных ценностях разных людей, люди всегда считали некоторые аспекты своего характера положительными, а некоторые – отрицательными. Это также бесспорный факт, что на всех этапах человеческой истории такие качества, как честность, верность, справедливость, приверженность и такие моральные ценности, хвалят. Одним словом, только искренние и верные люди всегда считались опорой человечества. Понятно, что

моральные и этические истины неизменны и являются человеческими. Нет, понятие зла известно человечеству давно.

Бог дал человеку эти чувства. Вот почему это называется добром в Коране известно, а зло неизвестно. Это означает, что «общеизвестный» - это то, что люди знают и хотят, напротив, «невежественные» люди отвергаются и относятся с презрением.

Благодаря искренней вере в Бога и Судный день Ислам способен создать в сердцах людей силу для честной работы.

Исламская мораль призывает всех воздерживаться от плохих поступков, которые ненавидят и отвергают те, кто делают добро и кто их ненавидит.

Ислам призывает всех людей земли к этому. Ислам объединил тех, кто принимает это приглашение под своим знаменем, и создал мусульманскую общину. Цель этого общества - объединить людей с хорошей силой и способностями, защищать и распространять доброту, и в то же время предотвращать любое зло.

Ключевые слова: Коран Аллаха, общественная осведомленность, поведение, общество, духовность, история человечества.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 02.07.2019

Çapa qəbul olunma tarixi: 16.12.2019

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Pərvinə Əzizova tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur